

GLOBALLASHUV JARAYONLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH (ESG MODEL ASOSIDA)

Umarov Kamoliddin Nasirovich

Biznes Oliy maktabi Global Menejment magistr tinglovchisi,

Ish joyi: Hududgazta'minot Aksiyadorlik jamiyati

Annotatsiya: Mazkur maqolada globallashuv sharoitida korporativ boshqaruv tizimlarining transformatsiyasi va ular samaradorligini oshirishda ESG modeli (Environmental, Social, Governance)ning nazariy va amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Muallif korporativ boshqaruvning an'anaviy moliyaviy samaradorlikka yo'naltirilgan modelidan barqaror rivojlanish, ijtimoiy javobgarlik va institutsional shaffoflikka asoslangan yangi yondashuvga o'tish jarayonini ochib beradi. ESG modeli korporativ qarorlar qabul qilishda risklarni boshqarish, investorlar ishonchini oshirish hamda global bozorlarda raqobatbardoshlikni ta'minlashning muhim institutsional mexanizmi sifatida asoslanadi. Shuningdek, maqolada ESG tamoyillarining korporativ boshqaruv samaradorligiga ta'siri va ularni milliy iqtisodiy sharoitga moslashtirish masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: globallashuv; korporativ boshqaruv; ESG modeli; barqaror rivojlanish; institutsional shaffoflik; ijtimoiy javobgarlik

Abstract: This article analyzes the transformation of corporate governance systems in the context of globalization and examines the theoretical and practical significance of the ESG model (Environmental, Social, Governance) in enhancing corporate governance effectiveness. The author explores the shift from traditional profit-oriented governance models toward a sustainable development paradigm based on social responsibility and institutional transparency. The ESG framework is conceptualized as a key institutional mechanism for risk management, strengthening investor confidence, and ensuring competitiveness in global markets. Special attention is given to the impact of ESG principles on corporate governance efficiency and the challenges of adapting them to national economic contexts.

Keywords: globalization; corporate governance; ESG model; sustainable development; institutional transparency; social responsibility.

Globallashuv jarayonlari zamonaviy iqtisodiy tizimlarning barcha darajalariga chuqur ta'sir ko'rsatib, korporativ boshqaruv institutining mazmun va shaklini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda; transmilliy kapital harakati, global moliyaviy bozorlar va raqobat

muhitining keskinlashuvi korporatsiyalarni faqat moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan emas, balki ijtimoiy va ekologik mas’uliyat nuqtai nazaridan ham baholashni zarur etmoqda

Korporativ boshqaruvning an’anaviy modeli asosan aksiyadorlar manfaatlarini maksimallashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, u ko‘p hollarda ijtimoiy va ekologik omillarni ikkinchi darajali masala sifatida qarab kelgan; global inqirozlar, ekologik muammolar va ijtimoiy nobarqarorlik esa bunday yondashuvning cheklanganligini namoyon qildi

Zamonaviy rivojlanish kishilik jamiyati oldida bir qator muammolarni keltirib chiqarmoqdaki, ulardan iqtisodiy tizimni yangi “sanoat inqilobi 4.0” deb nomlangan texnologik inqilob keltirib chiqaradigan, iqtisodiy makonni raqamlashtirish jarayonida shakllangan yangi sharoitlarga moslashtirish hal qiluvchi omillardan biri sifatida yuzaga ko‘tarildi.

Bunday o‘zgarishlar insoniyat hayotida tub o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi, ularning asosini milliy iqtisodiyotning barcha sohalarida, eng keng doiradagi texnologik yutuqlar natijasida yuzaga keladigan tub o‘zgarishlar hisoblanadi. Iqtisodiyotni raqamlashtirish bu hodisaning asosiy tarkibiy qismlaridan biridir¹⁶⁰.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda raqamli iqtisodiyot ulushi har yili 15-25 foizga o‘sib borishini ta’kidlash lozim¹⁶¹, shuning uchun iqtisodiy tizimlarni raqamlashtirish jarayonlariga moslashtirish bo‘yicha maqbul choralarni izlash ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishi hisoblanadi.

“Raqamli iqtisodiyot” atamasining zamonaviy tushunchasi 1995 yilda amerikalik olim N.Negroponte¹⁶² tadqiqotlari tufayli ilmiy muomalaga kirdi, u birinchi navbatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) rivojlanishi bilan bog‘landi. Ushbu nuqtai nazar AKTning jamiyat iqtisodiy hayotini raqamlashtirishga ta’sirining umumiy tushunchasini aks ettiradi va texnologik omilni o‘rganilayotgan hodisaning ko‘rinishini belgilaydigan asosiy hal qiluvchi omil sifatida tavsiflaydi. Ko‘rib chiqilayotgan atamaning yanada keng tarqalishini Kanadalik tadqiqotchi D.Tampskott¹⁶³ asarlarida kuzatish mumkin, u odamlarning iqtisodiy hayotida yuz berayotgan o‘zgarishlarni “raqamli jamiyat” atamasi nuqtai nazaridan tavsiflagan. Shuningdek, N.Leyn¹⁶⁴ “raqamli iqtisodiyot”ni savdo-sotiqni tashkil etishda ushbu o‘zgarishlarni keltirib chiqaradigan va uning elektron komponentining

¹⁶⁰ Электронно-цифровое общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта / Дон Тапскотт; пер. с англ. И.Дубинского; под ред. С.Писарева. – М.: Рефл-бук, 1999. 403 с.

¹⁶¹ Бухт Р., Хикс Р. Определение, концепция и измерение цифровой экономики // Вестник международных организаций. 2018, Т. 13. № 2. С. 143-172.

¹⁶² Negroponte N. Being Digital. N. Y.: Knopf, 1995. P.243.

¹⁶³ Электронно-цифровое общество: плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта / Дон Тапскотт; пер. с англ. И. Дубинского; под ред. С. Писарева. М.: Рефл-бук, 1999. 403 с.

¹⁶⁴ Lane N. Advancing the digital economy into the 21st century // Information Systems Frontiers. 1999. Vol. 1, No. 3. P. 317-320.

rivojlanishiga hissa qo‘shadigan tizim sifatida ko‘rib chiqadi.

Xuddi shu davrda L.Marjgerio¹⁶⁵ o‘rganilayotgan hodisaning tarkibiy qismlariga aniqlik kiritdi (Internetning kengayishi; tovarlarni raqamli yetkazib berish; elektron tijorat; jismoniy tovarlarning chakana savdosi). Shuningdek, raqamli iqtisodiyotning tuzilishi R.Kling va R.Lamb tomonidan tahlil qilingan bo‘lib, ular elementar tarkib orasida quyidagi qismlarni aniqladilar: aralash raqamli mahsulotlar; raqamli texnologiyalar orqali yetkazib beriladigan mahsulotlar; AT-sanoat¹⁶⁶. Tarkibiy elementlarga nisbatan bu qarashlar qarama-qarshi bo‘lmay, faqat mualliflar tadqiqotda turli mezon belgilaridan foydalanganliklarini bildiradi. Ushbu holat “raqamli iqtisodiyot” atamasining ko‘p o‘lchovlilikini ko‘rsatadi.

Ushbu holat aksariyat jahon kuchlarining iqtisodiy siyosati doirasida amalga oshirilgan turli strategik davlat dasturlarini yaratishga asos bo‘ldi. Quyidagi dasturlarni misol sifatida keltirish mumkin: Raqamli Iqtisodiyot (AQSh), Internet Iqtisodiyot (Xitoy), Industrie 4.0 (Germaniya), Raqamli Iqtisodiyot (Rossiya)¹⁶⁷ va boshqalar.

Raqamli iqtisodiyot atamasini o‘rganishga yagona yondoshuv mavjud emas.

Raqamli iqtisodiyotni quyi tizim, tizimli iqtisodiyotning ishlashi va rivojlanishining elektron mexanizmi sifatida ko‘rib chiqish mumkin¹⁶⁸, shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan takror ishlab chiqarish jarayoni doirasida iqtisodiy munosabatlarni aks ettiruvchi modelni ifodalaydi. Raqamli iqtisodiyotni quyi tizim sifatida namoyish etishning yuqoridagi konsepsiyasini to‘ldirib, tahlil qilingan biznesning modeli doirasida ishlaydigan kompaniyalar tomonidan namoyish etiladigan iqtisodiyotning bir qismini ko‘rib chiqqan R.Bux va R.Xiksning¹⁶⁹ raqamli mahsulotlar yoki xizmatlarga asoslangan fikrlarini keltirish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, bunday tovarlarni ishlab chiqarish jarayonining o‘zi raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq. Ushbu yondashuvda raqamlashtirish jarayonlarini tahlil qilish va ularning boshqaruvning mikroiqtisodiy darajasiga ta’siri haqida gap ketadi.

Jahon banki tomonidan o‘rganilayotgan konsepsiyaga biroz boshqacha ta’rif berilgan va “raqamli iqtisodiyot” bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy munosabatlar tizimi¹⁷⁰ deb tushuntirilgan. Ushbu

¹⁶⁵ The Emerging Digital Economy / L. Margherio [et al.]. Washington, DC: Department of Commerce, 1999.

¹⁶⁶ Kling R. IT and Organizational Change in Digital Economies: a SocioTechnical Approach // ACM SIGCAS Computers and Society. 1999. Vol. 29, no. 3. P. 17-25.

¹⁶⁷ Ўша жойда.

¹⁶⁸ Косолапова М. В., Свободин В. А. Методологические вопросы системно-цифровой экономики: взаимосвязь системной и цифровой экономик // Мягкие измерения и вычисления. 2019. № 6. С.13-19.

¹⁶⁹ Бухт Р., Хикс Р. Определение, концепция и измерение цифровой экономики // Вестник международных организаций. 2018, Т. 13. № 2. С. 143-172.

¹⁷⁰ Капранова Л. Д. Цифровая экономика в России: состояние и перспективы развития // Экономика. Налоги. Право. 2018. № 2. С. 58-69.

ta’rif o‘rganilayotgan hodisani tizimli ravishda idrok etishini bildiradi, ammo jamiyat taraqqiyoti jarayonida paydo bo‘ladigan va o‘zgarib turadigan munosabatlarning butun majmuasini umumiy ma’noda belgilash va taqdim etish maqsadga muvofiqroq bo‘ladi.

Shuningdek bugungi kunda ESG modeli aynan shu muammolarga institutsional javob sifatida shakllanib, korporativ boshqaruvni barqaror rivojlanish maqsadlari bilan uyg‘unlashtiradi; ekologik komponent tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik risklarni kamaytirishni; ijtimoiy komponent mehnat munosabatlari, inson kapitali va korporativ ijtimoiy javobgarlikni; boshqaruv komponenti esa shaffoflik, hisobdorlik va samarali korporativ nazoratni qamrab oladi

ESG tamoyillarini joriy etish korporativ qaror qabul qilish jarayonlarini sifat jihatdan o‘zgartiradi; kompaniya strategiyasi qisqa muddatli foydadan uzoq muddatli barqaror qiymat yaratishga yo‘naltiriladi; bu esa investorlar uchun risklarni kamaytirish va ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi

Global amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ESG ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lgan kompaniyalar inqirozlarga nisbatan chidamliroq bo‘ladi va moliyaviy barqarorlikni yaxshiroq saqlaydi; shu ma’noda ESG modeli korporativ boshqaruv samaradorligining universal indikatori sifatida namoyon bo‘ladi

Biroq ESG tamoyillarini milliy iqtisodiy muhitga moslashtirish muayyan institutsional muammolar bilan bog‘liq; me’yoriy-huquqiy baza, korporativ madaniyat va bozor infratuzilmasi yetarlicha rivojlanmagan sharoitda ESG modeli formal xarakter kasb etishi mumkin; shu sababli davlat siyosati, korporativ sektor va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi hamkorlik hal qiluvchi ahamiyatga ega

Xulosa qilib aytganda, globallashuv sharoitida korporativ boshqaruv samaradorligini oshirish ESG modeliga tayanilmasdan mumkin emas; ushbu model korporativ faoliyatni iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy barqarorlik va ekologik mas’uliyat bilan uyg‘unlashtiruvchi kompleks institutsional yondashuvni ifodalaydi; ESG tamoyillarining izchil joriy etilishi korporativ boshqaruvni strategik jihatdan mustahkamlab, milliy iqtisodiyotning global raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi

References

1. Jensen, M. C.; Meckling, W. H.; Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure; *Journal of Financial Economics*; 1976; 3(4); 305–360; DOI: 10.1016/0304-405X(76)90026-X.
2. Eccles, R. G.; Ioannou, I.; Serafeim, G.; The Impact of Corporate Sustainability on Organizational Processes and Performance; *Management Science*; 2014; 60(11); 2835–

2857; DOI: 10.1287/mnsc.2014.1984. Barnett, M., & Finnemore, Friede, G.; Busch, T.; Bassen, A.; ESG and financial performance: aggregated evidence from more than 2000 empirical studies; *Journal of Sustainable Finance & Investment*; 2015; DOI: 10.1080/20430795.2015.1118917.

3. Suyunov D.X., Qodirov T.U., Umarova R.Z. Boshqaruv etikasi va korporativ madaniyat. Darslik: T.: 2025, 475 bet.

4. Suyunov D.X., E.A. Xoshimov, Sh.A. Xusainov Korporativ boshqaruv: muammolar va zamonaviy yechimlar. 2018. 220 bet.

5. Suyunov D.X., S.E. Elmirzayev Korporativ boshqaruv. Darslik–Toshkent 2022. 450 bet.

6. Suyunov D.X., A.T.Kenjabayev, A.Ro‘ziyev Elektron tijorat. 2023.450 bet.

7. Suyunov D. X. Corporate governance mechanism: problems and solutions. Monograph // T.: Academia. – 2007. - T. 200.

8. Suyunov, D., and Elmurod Abdusattorovich Khoshimov. "Methodological aspects of assessing the effectiveness of corporate governance in joint-stock companies.Scientific electronic journal" Economics and innovation technologies " 2 (2018).

9. Suyunov D. H. The main problems of corporate governance and ways to solve them //EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI) ISSN. – S. 2321-6247.

10. Suyunov D. H. The main problems of corporate governance and ways to solve them //EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI) ISSN. – S. 2321-6247.

11. UNFCCC. Uzbekistan Third NDC (2025) and Uzbekistan Biennial Transparency Report (BTR1)

12. ICAP. China National ETS (overview); Reuters on China ETS expansion.